

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

бөліктерге бөліп ,тыңайтқыштарды әрқайсы бөліктерге әртүрлі сеуіп, өсімдіктерді қорғау құралдарын әрқайсы бөлікке әртүрлі қолданамыз, Содан кейін жабдықтың тапсырма картасын жасап, онысол машиналар GPS арқылы егіс алқабының белгілі бір жерлеріне тұқым немесе тыңайтқыш себеді ,сонымен қатар, агроном егістік жерлерді тексеру кезінде OneSoil қолданбалы қосымшасына жазба қалдырған соң, оның GPS координаттарды автоматты түрде көрсетіледі. алқаптағы сол орынды дәл сол GPS көмегімен оңай табуға болады.

Қорытындылай келе,қазіргі заманда ғылым мен технология қарыштап дамып келе жатыр,соған сәйкес көптеген тың жаңалықтар & инновациялар жарыққа шығып,олар адамзаттың тіршілігіне,өндірісіне,қызметіне үлкен қолайлылық әкеліп жатыр,жасанды жер серігі,дрон, GPS пен GIS сынды технологияларының ауыл шаруашылығы саласында.көптеген тиімділіктер ала келуі осыған үлкен дәлел болып саналады.олардың ауылшаруашылығына ала келген пайдасы мен қолайлылығы экономиканы заманның дамуына бейімдеп,экономикалық өндірісінің қарыштап алға басуына жол ашты.

УДК 33. 338

ҚАЗАҚСТАНДА АЙМАҚТЫҚ ДЕҢГЕЙДЕ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Қашқынбай Д.С.

Магистрант

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

(Астана қ, Қазақстан Республикасы)

Шамишева Н.К.

доцент,э.ғ.к ғылыми жетекші

Андатпа.

Қазақстан өзінің экологиялық саясаты мен тәжірибесін ұлттық деңгейде жақсартуда айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Дегенмен, әртүрлі әлеуметтік-экономикалық және институционалдық факторларға байланысты аймақтық деңгейде қоршаған ортаны қорғау қиын болып қала береді. Бұл мақалада қол жеткізілген прогресті, туындаған проблемалар мен жақсарту мүмкіндіктерін көрсете отырып, аймақтық деңгейде Қазақстандағы қоршаған ортаны қорғаудың жай-күйіне шолу жасалған.

Тірек сөздер: экология, аймақтық экологиялық қорлау, экологиялық проблемалар, қоршаған ортаны қорғау.

Кіріспе. Қоршаған ортаны қорғау шұғыл назар аударуды және келісілген әрекеттерді қажет ететін маңызды жаһандық мәселе болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстан өзінің табиғи ресурстарын қорғау және адам қызметінің қоршаған ортаға әсерін азайту жөнінде елеулі қадамдар жасай отырып, осы кеңістіктегі негізгі ойыншыға айналды. Аймақтық деңгейде елеулі жетістіктерге, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласындағы мақсаттарға қол жеткізудегі проблемалар мен мүмкіндіктерге қол жеткізілді. Бұл ғылыми мақала Қазақстанда өңірлік деңгейде қоршаған ортаны қорғауға байланысты прогресті, проблемалар мен мүмкіндіктерді зерттеуге бағытталған.

Зерттеулерді зерделей отырып және қолжетімді деректерді талдай отырып, бұл мақаланың мақсаты - Қазақстандағы қоршаған ортаны қорғаудың ағымдағы жай-күйіне жан-жақты шолу жасау, негізгі жетістіктерді, сақталып отырған проблемаларды және болашақ прогресс үшін әлеуетті жолдарды бөліп көрсету. Қазақстан-әртүрлі ландшафттары мен бай табиғи-ресурстық базасы бар үлкен ел. Табиғатты пайдалану кезінде экологиялық жағдайды

сақтау толықтай қамтамасыз етілмейді. Қоршаған ортаның өзгеруіне ауаның ластануы, табиғи ландшафттың бұзылуы, сияқты қоршаған ортаға антропогендік әсер етудің көптеген жағымсыз процестері жатады және жануарлар мен өсімдіктердің түрлерінің жойылуы, экожүйе элементтері арасындағы байланыстардың бұзылуы және т.б. Табиғатты пайдалану экологиялық дағдарыстарға әкеледі [3]. Соңғы жылдары Қазақстан Үкіметі осы проблемаларды шешу және орнықты дамуға жәрдемдесу үшін бірқатар стратегиялар мен бағдарламаларды енгізді. Алайда, соңғы онжылдықта ел бірқатар экологиялық проблемаларға тап болды, соның ішінде ауа мен судың ластануы, топырақтың деградациясы, ормандардың жойылуы және био әр түрліліктің жоғалуы. Осы қауіп қатерлерге жауап ретінде үкімет бүкіл ел бойынша қоршаған ортаны қорғауды жақсартуға бағытталған бірқатар экологиялық саясат пен ережелерді енгізді. Алайда, бұл саясаттар мен ережелердің тиімділігі елдің әр түрлі аймақтарында әр түрлі жүзеге асырылады.

Негізгі бөлім. Қазақстан өзінің экологиялық саясаты мен тәжірибесін ұлттық деңгейде жетілдіруде айтарлықтай прогреске қол жеткізді. Елде бірқатар экологиялық заңдар мен ережелер қабылданды, соның ішінде қоршаған ортаны қорғау туралы заң, жаңартылатын энергия көздері туралы заң және қалдықтарды басқару туралы заң. Сонымен қатар, елде экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, экологиялық реттеу және бақылау комитеті сияқты қоршаған ортаны қорғауды қадағалау үшін бірқатар мекемелер құрды. Аймақтық экологиялық стратегияларды енгізу және аймақтық экологиялық қорларды құру сияқты кейбір салаларда аймақтық прогреске қол жеткізілді. Мысалы, Маңғыстау облысында 2019 жылы шөлейттену, су тапшылығы және ауаның ластануы сияқты өңірдің экологиялық проблемаларын шешу үшін аймақтық экологиялық стратегия әзірленді [1]. Стратегия суды басқаруды жақсарту, жаңартылатын энергияны дамыту және парниктік газдар шығарындыларын азайту шараларын қамтиды. Сол сияқты, Алматы облысында 2017 жылы орманды қалпына келтіру, қалдықтарды басқару және био әртүрлілікті сақтау сияқты экологиялық жобаларды қолдау үшін өңірлік экологиялық қор құрылды [2].

Кесте 1. 2015-2021 жылғы Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғауға салынған жалпы шығындары

		млн теңге						
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Қоршаған ортаны қорғауға салынған жалпы шығындар								
1	Барлығы	257 533	196 143	262 407	302 177	420 392	384 016	416 956
	соның ішінде							
2	Қоршаған ортаны қорғауға жұмсалған ағымдағы шығындардың көлемі	174 650	152 206	175 445	191 016	221 670	210 397	245 790
3	Қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестициялар	82 883	43 937	86 962	111 161	198 722	173 619	171 165

Кестеде көріп отырғандай, елімізде қоршаған ортаны қорғаудағы шығындар мен қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестицияларға жыл сайын жұмсалатын шығындар көлемі көрсетілген. Қазақстанда экологияны қорғауда алдағы жылдары бұл көрсеткіштерден де көп шығындар жұмсалады деп тұжырымдалуда. Себебі топырақты, жерасты және жерүсті суларын қорғау мен оналту, атмосфералық ауаны қорғау және климаттың өзгеру атмосфералық ауаны қорғау және климаттың өзгеруі, ақаба суларды тазарту, қалдықтармен жұмыс жасау, шу және вибрациялық әсер етуді азайту, био әртүрлілік және ландшафттарды сақтау, радиациялық қауіпсіздік, қоршаған ортаны қорғау саласындағы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер, табиғатты қорғау қызметінің басқа бағыттарын да жұмыстарды күшейту, жүйелі және сапалы жұмыс жүргізу мақсатында көп мөлшерде қаржы қажет екені анық [8].

Қазақстанда аймақтық деңгейде қоршаған ортаны қорғау бірқатар мәселелердің бар екені анықталды. Негізгі проблемалардың бірі қоғам мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының хабардарлығы мен қатысуының болмауы. Көптеген адамдар қоршаған ортаны қорғаудың маңыздылығын немесе қоршаған ортаның деградациясының олардың денсаулығы мен әл-ауқатына кері әсерін түсінбейді. Сонымен қатар, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында экологиялық саясат пен ережелерді тиімді жүзеге асыру үшін әлеует пен ресурстар жетіспейді. Бұл көбінесе экологиялық стандарттардың жеткіліксіздігіне және бақылау мен есеп берудің әлсіз жүйелерінің себебінен. Республика азаматтарының жалпы экологиялық мәдениетінің төмендігі де экологиялық құқық бұзушылыққа ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы ең маңызды міндет – табанды, жүйелі, профилактикалық ағарту жұмыстары арқылы азаматтардың санасының тұтынушылық психологиядан парасатты, ұқыпты, ғылыми негізделген бағытқа бұрылуын қамтамасыз ету [7]. Қазақстандағы қоршаған ортаны қорғаудың әлеуметтік-экономикалық жағдайы тағы бір проблема болып табылады. Елдің көптеген аймақтарының экономикалық дамуы мұнай, газ және пайдалы қазбалар сияқты табиғи ресурстарға қатты тәуелді. Бұл қоршаған ортаны қорғау мен экономикалық даму арасындағы шиеленісті тудыруы мүмкін, әсіресе тау-кен өнеркәсібі бар аймақтарда. Сонымен қатар, елдегі көптеген экологиялық проблемалар трансшекаралық сипатқа ие, мысалы, ауа мен судың ластануы. Бұл көршілес аймақтар мен елдердің бірігіп экологияны қорғау әрекеттерін жасауды қажет етеді.

Жоғарыда айтылған мәселелерге қарамастан, Қазақстанда өңірлік деңгейде қоршаған ортаны қорғауды жақсарту үшін мүмкіндіктері де бар. Мүмкіндіктердің бірі-қоғамның хабардарлығын арттыру және оның экологиялық мәселелерді шешуге қатысуы. Бұған қоғамды оқыту науқандары, қауымдастық деңгейіндегі экологиялық бастамалар және мүдделі тараптармен кеңесу арқылы қол жеткізуге болады. Аймақтық ауқымда табиғи ресурстарды қажетті көлемде пайдалану мен қатар қоршаған ортаны қорғауға назар аударылмайды. Қазіргі заманғы экологиялық мәселелерді шешу және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тек ластаушы заттармен күресу, қалдық аз және ресурс үнемдейтін технологияларды қолданумен шектелмеуі қажет [6]. Тағы бір мүмкіндік-экологиялық саясат пен ережелерді тиімді жүзеге асыру үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдарының әлеуеті мен ресурстарын нығайту. Бұған оқу бағдарламалары, техникалық көмек және институционалдық нығайту арқылы қол жеткізуге болады. Сонымен қатар, аймақтық деңгейде қоршаған ортаны қорғаудың неғұрлым кешенді және үйлестірілген тәсілдерін әзірлеу қажеттілігі туындайды [4]. Бұл мемлекеттік органдар, кәсіпорындар, азаматтық қоғам ұйымдары және жергілікті қауымдастықтар сияқты әртүрлі мүдделі тараптарды біріктіретін аймақтық қоршаған ортаны басқару жүйелерін құруды қамтуы мүмкін. Кешенді экологиялық саясат пен бағдарламаларды жүзеге асыру. Бұл елдегі көптеген экологиялық мәселелердің трансшекаралық сипатын шешуге және тұрақты және әділ экономикалық дамуға әсер етуі мүмкін [5].

Қорытынды. Қорытындылай келе, бұл ғылыми мақалада Қазақстандағы аймақтық деңгейде қоршаған ортаны қорғауға байланысты прогресс, проблемалар мен мүмкіндіктер қарастырылды. Зерттеу көрсеткендей, Қазақстан қоршаған ортаны қорғау саласында айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді, бұл ретте ел үкіметі ластануды азайту, табиғи ресурстарды сақтау және орнықты дамуға жәрдемдесу жөніндегі түрлі стратегиялар мен бағдарламаларды іске асырды. Дегенмен, зерттеу сонымен қатар аймақтық деңгейде қоршаған ортаны қорғау жұмыстарының сәтті болуын қамтамасыз ету үшін шешілуі керек бірнеше мәселелер бар екенін көрсетеді. Бұл мәселелерге ресурстардың жетіспеушілігі, қоғамның хабардар болмауы және оның қатысуы, мониторинг пен орындаудың жеткіліксіз тетіктері және әртүрлі мүдделі тараптар арасындағы үйлестіруді жақсарту қажеттілігі жатады. Осы проблемаларға қарамастан, Қазақстанда қоршаған ортаны қорғау үшін көптеген мүмкіндіктер

бар. Олар жаңартылатын энергияға инвестицияларды ұлғайтуды, экотуризмді ілгерілетуді, "жасыл" технологияларды енгізуді және қоршаған ортаны басқарудың жан-жақты және интеграцияланған тәсілін әзірлеуді қамтиды.

Қоршаған ортаны қорғауда табысқа жету үшін ел үкіметі мен басқа да мүдделі тараптардың проблемаларды шешу және мүмкіндіктерді пайдалану үшін бірлесіп жұмыс істеуі өте маңызды. Бұл ұзақ мерзімді жоспарлауды, қаржыландыруды ұлғайтуды және қоғамның белсенді қатысуын және оның хабардарлығын арттыруды талап етеді. Осы күш жігердің арқасында Қазақстан өзінің қоршаған ортасын қорғауда және аймақтық деңгейде орнықты дамуға қарқынды түрде жалғастыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2019 жылғы қоршаған ортасының жай-күйі туралы Ұлттық баяндама (2019). Қазақстан Республикасы Экология, Геология және табиғи ресурстар министрлігі / <http://mssngr.gov.kz>

2. Қазақстан Республикасының қоршаған ортасының жай-күйі туралы 2020 жылғы есеп (2021). Қазақстан Республикасы Экология, Геология және табиғи ресурстар министрлігі / <http://mssngr.gov.kz>

3. Данилов-Данилян В.Н.. Экологиялық қауіпсіздік нес. Жалпы принциптер және Ресейлік аспект / В.Н.Данилов-Данилян, М.Ч.Залиханов, К.С.Лосев. М.: МНГУ баспасы, 2001. 332б

4. Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы (ЮНЕП). (2019). Қазақстанның экологиялық көрсеткіштеріне шолу/ <https://wedocs.unep.org>

5. Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы (БҰҰДБ). (2020). Қазақстанның 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған экологиялық стратегиясы: тұжырымдамадан іс-әрекетке./ <https://www.kz.undp.org>

6. Ресейдің қауіпсіздігі. Құқықтық, әлеуметтік экономикалық және ғылыми-техникалық аспектілері. Экологиялық қауіпсіздік, тұрақты даму және экологиялық проблемалар. М.: МГФ «Білім», 1999. 704 б.

7. Амандыкова Лейла Кошкеновна, Рахимов Елдос Тимурович. К вопросу экологической безопасности в республике Казахстан научной статьи по специальности «Социальная и экономическая география»

8. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы/ <https://stat.gov.kz>

ОӘЖ 364.3 (574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫН БАСҚАРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН АЛҒЫШАРТТАРЫ

Құрманәлиев Дидар Әбдуәліұлы
dake.kurmanali03@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті
Экономика факультеті, менеджмент кафедрасы, 3 курс, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – э.ғ.магистрі, аға оқытушы Амренова Ғ.Қ.

Инновациялық дамуды басқару кез келген елдің экономикалық өсуі мен өркендеуін қамтамасыз етудің негізгі факторы болып табылады. Қазақстан Республикасында инновациялық даму да мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Бұл